

Kšicová, Danuše

Jazyk - nedoceňovaný interpretační klíč

Opera Slavica. 2009, vol. 19, iss. 1, pp. 52-54

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116377>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Následná sedmá kapitola je již zaměřena na postupné odcházení klasicismu ze scény (*Судьба литературной теории классицизма на рубеже XVIII-XIX вв.*). Stejně podrobně jako v předchozích kapitolách tu A. A. Smirnov dokládá postupnou erozi základních klasicistických postulátů, povolně včleňování některých prvků (např. teorie napodobování) do nového předromantického rámce. Za klíčový posun pak považuje změnu vkusu – posouvá se směrem k citovosti (s. 155), opouští pravidla, namísto zájmu společnosti proniká k subjektu a jeho niternému světu. Začíná fungovat hledání krásného, které nahrazuje pravděpodobné a společensky a mravně užitečné, namísto napodobování vzorů je jako hodnotné vyzvedáván talent, kreativita a aktivní práce tvůrčího subjektu. Ačkoli klasicismus s preromantismem po nějakou dobu koexistují, dny klasicismu začínají být již na konci XVIII. a na samém počátku XIX. století sečteny.

Monografie má finále v souhrnném závěru (*Заключение*) a je doplněna objemným soupisem citované literatury i dalších bibliografických pramenů.

Práce je cenná především svou syntetičností, tím, že vychází z primárních materiálů a nesnaží se dělat závěry bez opory právě na ně. Intenzivní propojování toho, jak jsou sledovány prvky ruské teorie klasicismu, s evropským kontextem, zejména pak francouzským a německým, dává recenzované publikaci punc objektivnosti a dynamiky. Teoretické postuláty ruského klasicismu jsou tak včleňovány do celoevropského literárního kontextu, bez kterého by byl jejich vznik nemyslitelný, a jsou podávány v historickém vývoji. Důsledná opora na primární texty umožňuje autorovi podávat své soudy argumentovaně – ukazuje se pak také, že ani jednotliví teoretikové (nejčastěji Trediakovskij, Sumarokov a Lomonosov) nebyli v lecčems zajedno, což posiluje vnímání dynamického vývoje počátků ruské literární vědy vůbec. Monografii tak lze považovat za cenný syntetizující příspěvek k dějinám ruské literární teorie klasicismu a díky zvolené metodě i za podnětný impuls k uvažování o této epoše literárního a estetického uvažování v evropském kontextu vůbec.

Josef Dohnal

Jazyk – nedoceňovaný interpretační klíč

Пеньковский, А. Б.: Нина. Культурный миф золотого века русской литературы в лингвистическом освещении. Изд. 20е, исправленное и дополненное. Изд. Индик, Москва 2003, 638 s.

Пеньковский, А. Б.: Загадки пушкинского текста и словаря. Опыт филологической герменевтики. Языки славянских культур. Москва 2005, 315 s.

Prvním impulzem ke vzniku těchto publikací byl podle slov jejich autora, vynikajícího filologa Alexandra Borisoviče Peňkovského, studentský dotaz, jak to, že ubohá hrdinka Lermontovova dramatu *Maškarní ples* má dvě jména. Tak vznikla rozsáhlá monografie o dosud neznámém mýtu zlaté doby ruské literatury, tvořícím nepochybnou předehru obrazům osudových žen, s nimiž se tak často setkáváme v dílech I. S. Turgeněva či F. M. Dostojevského. Svoje světské jméno Nina dostala totiž mladičká Arbeninova žena teprve po svém sňatku, aby mohla hrát roli velkosvětské dámy. Za svobodna se jmenovala Nastasja Pavlovna, jak ji také oslovuje jeden z jejích dávných známých (ve hře dostal jméno Petkov), když ji zve, aby přítomným hostům zazpívala. Venkovské jméno Nastasja muselo

být změněno stejně jako celý její způsob života. Mýtus spjatý se jménem ženy andělské tváře, ale démonického charakteru, tak jak ji do ruské literatury uvedl Jevgenij Baratynskij ve své poemě *Bál*, se jí pak stal osudným, protože takto ji vnímal její žárlivý muž, vůbec nepochybující o tom, že mu byla Nina nevěrná.

Rozsáhlou textologickou analýzou *Evžena Oněgina* včetně rukopisů tohoto slavného románu a řady dobových děl pak A. Peňkovskij dokazuje, že obdobná osudová žena ovlivnila i erotický život mladičkého Evžena, jehož charakter se v mnohém utvářel právě pod vlivem těchto skrytých okolností. S neobyčejnou filologickou akribií autor odhaluje, jak výrazný posun nastal v sémantice tak často frekventovaných slov Puškinovy doby, jako jsou *скупка*, *тоска*, *хандра*, *грусть*, *дева* atd. Mechanické přenášení současného významu slova «скупка» – „nuda“ do doby Puškinova románu, kdy znamenalo spíše „smutek“ a „tesk“, tak zcela zkrlesluje duševní život jeho hrdinů. Z člověka trpícího dosud nezhojeným traumatem z lásky k vdané ženě, hledajícího zapomnění ve venkovské samotě, se tak stal v pojetí řady interpretů románu málo sympatický nudící se bonviván, lehkomyšlně flirtující s cizí milou a chladnokrevně zabíjející v souboji svého mladého romantického přítele. Podrobnou filologickou analýzou Peňkovskij poukazuje na řadu omylů jak kritiků z Puškinovy doby, tak pozdějších badatelů zvučných jmen, kterým zůstala mnohá místa románu skryta. Podrobnou srovnávací analýzou primární literatury včetně korespondence Puškina i jeho přátel a na základě neobyčejně rozsáhlé sekundární literatury, komentované v podrobném odkazovém materiálu, tvořícím třetinu paginace monografie, se autorovi podařilo prohloubit dosavadní interpretace nejen Oněgina, ale i Taťány. Protikladnost jejího charakteru, projevujícího se vášnivým řešením milostných dilemat, Peňkovskij spojuje s dvojím věčným ženským obrazem ruské literatury první poloviny 19. století: ubohou Lízou z proslulé Karamzinovy novely a s fatální Ninou, v nichž nachází návaznost na dva výrazné antické modely: temné Afrodity Pandemie a nebeské Afrodity Uránie. Sepětí těchto mýtických modelů Peňkovskij nachází právě v neustálém prolínání rysů vášnivé Niny či rezolutní Kleopatry, jež se staly iniciátorkami proslulého Taťánina dopisu, jejich návštěv Oněgina kabinetu po jeho odjezdu, které spolupůsobily v procesu záračného přerodu venkovské Táni do velkosvětské petrohradské dámy. Kruh polysyžetového Puškinova románu, budovaného na neustálém prolínání proměňujících se obrazů, objevujících se vždy v nových formacích, se v závěrečné scéně plesu uzavírá setkáním Taťány a Niny Voronské, náznakem někdejšího Oněgina idolu, nad nímž zralá Taťána lehce vítězí. Jestliže kdysi Bělinskij charakterizoval Puškinův román jako encyklopedii ruského života, pak stejně encyklopedický ráz má i pozoruhodná monografie Alexandra Peňkovského.

Volným pokračováním analyzované monografie je kniha téhož autora, věnovaná hermeneutické analýze dalších záhad Puškinova textu a slovníku, které se dosud nepodařilo odhalit ani ve speciálním *Slovníku Puškinova jazyka* (1959–1961, t. 1–4). Tentokrát autor pracuje metodou blízkou výkladu biblických textů. Analýzou osmi problematických veršů z různých částí *Evžena Oněgina*, jimž prozatím nebylo věnováno dostatečně pozornosti, odhaluje skryté okolnosti života hlavního hrdiny románu, jež do jisté míry korespondovaly s životními zkušenostmi samého autora. Podobně jako v první monografii, jež se již dočkala dvojího kritického vydání, tak odhaluje mnohé z toho, co předznamenalo budoucí hrdinův život. Je zajímavé, že z předchozích komentátorů Puškinova románu označuje za nejpozornějšího vnímatele detailů Puškinova textu spisovatele Vladimíra Nabobova, jež věnoval deset let života překladu *Evžena Oněgina* do angličtiny (Srov. jeho *Zametki perevodčika. Opyty* 8, 1957; *Lekcii po ruskoj literature*, Moskva 1996). I tentokrát je rozpětí bada-

telského záměru A. Peňkovského značně rozsáhlé a podávané s neobyčejnou akribií. Podrobná znalost Puškinových životních osudů i genealogie jeho díla v dobovém kontextu je patrná např. hned v první kapitole věnované poslednímu dvouverší z 31 sloky první kapitoly («Но разлюбил он наконец// и брань и саблю и свинец»). Ponorem do hlubin sémantiky takových slov jako «разлюбить», «мечта», které bylo možné v Puškinově době použít i ve významu vztahujícímu se nejen k budoucnosti, ale i k minulosti, se autorovi podařilo dokázat, že Oněgin byl stejně jako Lenskij v soubojích zcela nezkušený a že neměl za sebou ani zkušenost vojenskou. Citované verše pouze vyjadřují, že hrdina přestal vůbec uvažovat, že by se takto někdy mohl angažovat. Problematiky souboje, tentokrát však samotného Puškina, který se r. 1820 takto střetl s Rylejevem v souvislosti s krutou pomluvou, že byl pro své svobodomyšlné verše podroben na policii tělesnému trestu, se Peňkovskij věnuje při analýze 19. sloky 4. kapitoly románu, kde si všímá dobového významu slov «чердак» a «враль». Puškin jich užil v hořkých verších, v nichž staví do jedné roviny nepřátele a kamarády, kteří mohou ublížit zcela rovnocenně. Dokazuje, že slovo «чердак» neoznačovalo v době Puškinova mládí pouze „půdu“, jak je tomu v současné ruštině, nebo ubohá podkroví obývaná později městskou chudinou, ale i „místo nahoře“, kde se scházeli přátelé knížete Šachovského. „Žvanil“ z onoho salonu v luxusním podkroví je v analyzovaných verších, psaných s odstupem let, už uváděn jen mimochodem, protože tehdy už básník byl ve zcela jiné životní situaci.

Podobným způsobem autor monografie odhaluje další temná místa nejen *Evžena Oněgina*, ale i *Poltavy*, *Cesty do Arzrumu* a *Majitele pohřebního ústavu z Bělkinových povídek*. Velmi zajímavá je např. kapitola o Puškinovu proslulém cestopise, v níž autor analyzuje posun ve volbě reálií spjatých s Prométheovým utrpením. Antický mýtus byl v ruském prostředí pozměněn v souladu s domácí tradicí ornitologické symboliky. Orel jakožto symbol cara, génia poezie a svobody byl nahrazen jestřábem, luňákem nebo havranem, symbolizujícím nebezpečí záhuby (Puškin charakterizuje havrana jako symbol popravu – «символ казни»). Místo drásaných Prométheových jater se v ruských variantách hovoří o srdci či hrudi, kam musel být v souladu s etiketou, dodržovanou některými básníky, raněn i Puškin. A. Peňkovskij tak na konkrétním materiálu dokazuje, jak důležité je pozorné a vnímavé čtení umělecké literatury, jež přirovnává ke tkacímu člunku, vytvářejícímu nádherný vzorec podobný perskému koberci, kam bývala vetkávána tajemná poselství, jejichž dešifrování je vnímatelovou odměnou.

Danuše Kšicová

Český strukturalismus v středoevropských souvislostech (překlad J. Mukařovského do maďarštiny)

Mukařovský, J.: Szemiológia és esztétika (Válogatott tanulmányok). (Semiologie a esthetika. Vybrané studie.) Sestavil, úvod a komentáře napsal Krisztián Benyovszky, přeložili Márton Beke a Krisztián Benyovszky. Poszony (Bratislava), Kalligram 2007, 380 s.

Prestížní slovensko-maďarské vydavatelství Kalligram nabídlo svým čtenářům další atraktivní titul z pestré škály středoevropské kultury a vzdělanosti. Otázky a problémy českého strukturalismu a Pražského lingvistického kroužku se v maďarské filologii a uměno-